

Чорний Микола Васильович,

доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент

ІНІЦІУВАННЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА

Ініціювання проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів і має свої особливості залежно від сфери застосування (державний сектор, правоохоронні органи, приватна діяльність).

Ініціаторами проведення психофізіологічного дослідження можуть бути уповноважені органи/посадові особи у державному секторі та правоохоронних органах (СБУ, БЕБ, УДО, Нацгвардія тощо) ініціювання відбувається відповідно до внутрішніх інструкцій та порядків, затверджених відповідними наказами. Це може бути керівник органу або підрозділу, який приймає рішення про необхідність перевірки (наприклад, при прийомі на роботу, службових розслідуваннях, оформленні допуску до держтаємниці) [1].

Керівник або уповноважена особа приватної компанії може ініціювати перевірку для своїх працівників чи кандидатів на посади, за умови отримання добровільної згоди від працівника.

Будь-яка особа може в індивідуальному порядку ініціювати власне дослідження, звернувшись до поліграфолога, і обґрунтувати мету його проведення.

У кримінальному провадженні поліграф може застосовуватися в рамках судової психофізіологічної експертизи, яка призначається відповідною ухвалою суду або постановою слідчого/прокурора, знову ж таки, за згодою особи [2].

Ініціатор чітко формулює мету та завдання дослідження (наприклад, перевірка достовірності інформації під час службового розслідування, скринінг кандидата на посаду, періодична планова перевірка персоналу).

Ініціатор має забезпечити наявність правової підстави для проведення дослідження (наприклад, внутрішній наказ по підприємству, відповідний закон України, ухвала суду тощо).

Ключовим етапом є отримання *письмової добровільної згоди* від особи, яку планується перевіряти. У згоді має бути зазначено, що особі роз'яснено її права та мету дослідження.

Психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа в Україні призначають у широкому спектрі випадків, як у державному, так і в приватному секторі. Основні випадки призначення:

1. *У державному секторі та правоохоронних органах.*

Прийняття на службу: Обов'язкове або рекомендоване дослідження при прийомі на роботу до певних державних органів, зокрема до Державного бюро розслідувань (ДБР), Служби безпеки України (СБУ), Національної поліції, Міністерства внутрішніх справ (МВС), Управління державної охорони (УДО) та інших.

Періодичні планові перевірки: Регулярне тестування працівників чутливих відомств (наприклад, ДБР проходить перевірку не рідше одного разу на рік).

Службові розслідування: Для перевірки працівників у разі витоку службової інформації, зловживання службовим становищем, крадіжок або інших інцидентів.

Оформлення допуску до державної таємниці: Призначення перевірки для осіб, які претендують на доступ до секретної інформації.

2. *У кримінальному провадженні.*

Судова психофізіологічна експертиза: Призначається ухвалою суду або постановою слідчого/прокурора для отримання орієнтувальної інформації під час досудового розслідування або судового розгляду.

Розслідування тяжких злочинів: Часто застосовується при розслідуванні вбивств, злочинів на сексуальному ґрунті, детективні агентства також використовують його для перевірки алібі або свідчень.

Орієнтувальне значення: Результати такої експертизи мають орієнтувальне, а не самостійне доказове значення, і використовуються лише в сукупності з іншими доказами.

3. *У приватному бізнесі та кадровій роботі.*

Прийом на роботу (скринінг): Перевірка кандидатів на вакантні посади, особливо на керівні посади, матеріально відповідальні посади або посади, пов'язані з комерційною таємницею.

Планові перевірки персоналу: Періодичні перевірки чинного персоналу для запобігання внутрішнім загрозам, крадіжкам, відкатам, роботі на конкурентів тощо.

Внутрішні розслідування: У випадках корпоративних інцидентів (крадіжки, шахрайство, витік інформації) для встановлення причетних осіб.

Перевірка домашнього персоналу: Застосовується для перевірки нянь, водіїв, охоронців, хатніх робітниць на предмет благонадійності.

4. У цивільних та інших справах.

Сімейні спори: Іноді використовується (за згодою сторін) у цивільних справах, пов'язаних із подружньою невірністю, розподілом майна або опікою над дітьми, хоча його доказове значення може бути предметом оцінки суду.

Особисті ініціативи: Приватні особи можуть ініціювати дослідження для підтвердження своєї правоти, чесності або для зняття з себе підозр.

Розрізняють такі види поліграфічних досліджень:

1. *Стандартні перевірки (тести) з використанням поліграфа*, які проводяться державними чи приватними поліграфологами з метою розслідування правопорушень, кадрового відбору, з'ясування приватних питань, тощо;

2. *Психологічні експертизи з використанням поліграфа*, які проводяться в рамках кримінального, цивільного, адміністративного чи господарського процесів. Висновки за їх результатами використовуються як докази.

Проведення перевірок з використанням поліграфа в Україні є законними.

Нормативні акти, що передбачають можливість їх проведення:

1. Конституція України; 2. Цивільний кодекс України; 3. Кодекс законів про працю України, Закон України «Про судову експертизу» [3; 4].

Стаття 28 Конституції України: «Ніхто без його добровільної згоди не може бути підданим медичним, науковим чи іншим дослідженням. » Висновки за проведеним поліграфологічним дослідженням можуть бути надані виключно тим суб'єктам, які визначені особою, стосовно якої проводилося дослідження».

Стаття 281 Цивільного кодексу України: “Медичні, наукові та інші дослідження можуть провадитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою”.

Дослідження з використанням поліграфа проводяться з особами, які досягли 18 років та власноруч підписали добровільну письмову згоду на проведення дослідження з використанням поліграфа. Питання про можливість дослідження осіб, що не досягли 18 років, у кожному окремому випадку вирішується фахівцем-поліграфологом з урахуванням психофізіологічних особливостей кожної людини. Такі дослідження проводяться виключно з письмової згоди особи, щодо якої проводитимуться дослідження, і його батьків/опікунів/піклувальників, а у разі необхідності – у присутності останніх.

Стаття 26 Кодексу законів про працю України: «При укладенні трудового договору може бути обумовлене угодою сторін випробування з метою перевірки відповідності працівника роботі, яка йому доручається».

Таким чином, є всі законні підстави для проведення поліграфічних досліджень у процесі розкриття злочинів та наймі на роботу за умови добровільного надання згоди на ці дослідження. Законодавство не вимагає наявності спеціального закону/інструкції/порядку, які б окремо регламентували саме поліграфічні дослідження.

Список використаних джерел

1. Куценко Д.В., Правовий статус ініціатора проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. № 1 (17). С. 54–61.

2. Мотлях О. І., Костюк В. Л., Куценко Д. В. Психофізіологічні дослідження з використанням поліграфа в практиці розслідування злочинів : метод. рек. Київ : Освіта України, 2016. 73 с.

3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996р. №256к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>

4. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>